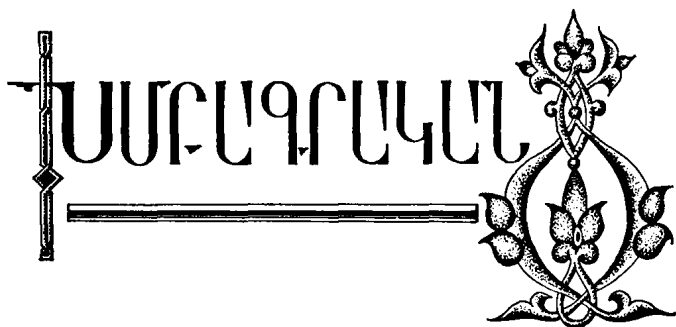

Հ Ա Յ Ս Փ Ի Ի Ռ Ք Ը

ԵՒ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Գ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ Սփիւռքի մէջ իր գոյութիւնը շարունակել կարենալու համար պէտք ունի պաշտպան սուրբերու, Հայ քնտանիք, Հայ լեզու, Հայ դպրոց, Հայ եկեղեցի: Անշուշտ ասոնցմէ աւելի գերազանցը Հոգն է, որուն վրայ կ'ապրին ու կը տեեն ո'չ միայն մեծերը, այլ և փոքրերը: Յաճախ պատահած է որ փոքրերը մեծերէն աւելի երկար ապրին: Պատմութիւնը կը յիշատակէ անունները բազմաթիւ մեծ ազգերու, որոնց հետքն իսկ չկայ այսօր, մինչ Հայը, որ դարերէ ի վեր «յոյժ ընդ փոքու սահմանեայ» էր, կը շարունակէ ապրիլ, ստեղծագործել ու պայքարիլ յանուն իր լիանելութեան:

Ապահով եղած ենք մեր հողին վրայ և կամ, անկէ հեռու ըլլալով հանդերձ, կրցած ենք կրել զայն մեր հոգիին մէջ: Մեր հողը չի հանդուրժեր օտարին և օտարութեան լուծին: Զուլումի հզօր զգայարանքը ունինք ի հնուց անտի: Ոչ միայն կը ձուլենք օտարը իրրև անձ, այլ և կը ձուլենք օտար գաղափարները, հոգեկան և մշակութային արժէքները և կը հալածենք զանոնք: Իր կարգին՝ Հայը ինքն ալ օտարութեան մէջ ենթակայ է ձուլման վտանգին, երբ չունենայ հայրենի հողը իր ոտքին տակ, կամ դադրի զայն կրեյէ իր հոգիին մէջ: Հզօր եղանք այնքան, որքան կ'ըցանք աւելի ամբօրէն կառչիլ մեր հողին:

Սփիւռքի մէջ չունինք այդ հողը մեր ոտքին տակ, բայց անհրաժեշտ է Հայ մնալ, աւելին՝ հայացնել Հայր։ Որովհետեւ կան Հայեր Սփիւռքի տարածքին վրայ, աստ և անդ, որոնք Հայ են անունով, ծնունդով և յիշատակներով, սակայն գրեթէ կորսնցնելու վրայ են իրենց լեզուն և ազգութեան միւս ստորոգելիները։ Հայացընել Հայը, դարձնել զայն հայախօս, հայադաւան և հայակրօն։ Կ'ուզենք որ Ամերիկահայ մայրերը, Ֆրանսահայ և Պրագիլահայ մայրերը չկարենան ըսել այլևս. «Իմ գաւալս Հայ չէ, տեղացի է»։ Տեղացին պէտք չունի մեր զաւակներուն, բայց մենք պէտք ունինք ինքզինքը տեղացի տիտղոսող Հայերուն։ Կ'ուզենք որ մեր զաւակները մեզի պատկանին, անոնց մէջ խօսի ցեղին ձայնը, արեան ձայնը, պատմութեան և աւանդութեան ձայնը։

Հայացնելով Հայը՝ հայացուցած կ'ըլլանք Հայ լեզուն, գրականութիւնը, հայրենիքը։ Հայացնել Հայ լեզուն՝ կը նշանակէ վերապրեցնել Մեսրոպ Մաշտոցը, յարուցանել Խորենացին, Շիրակացին, Նարեկացին, Շնորհալին և բոլոր այն սուրբերը որոնք սուրբ ըլլալէ առաջ Հայ էին և կրցան Հայ լեզուն տալ իւրապատու կ'գործ մը՝ անեղծանելի և անքակտելի։ Լեզուն — ազգ է, ինչպէս ոճը մարդն է։ Առաջինը ազգային ստացուածք է, երկրորդը՝ անհատական իրաւունք։ Ազգը կ'ստեղծէ լեզուն, ինչպէս անհատը կ'ստեղծէ ոճը։ Իրենց ոճով մարդիկ կ'անձնանան, իրենց լեզուով ազգերը կ'ազգայնանան։ Պէտք է հայացնել, հետեւաբար, նաև Հայ լեզուն։

Մեր ըսածները արդիւնք չեն աղգային սնապարծութեան։ Ազգայնամոլութիւնը կրնայ ներելի չըլլալ հայրենարնակ Հայուն, բայց ներելի է տարազիր Հայուն համար։ Հողը հոգեկան ուժ է. մենք չունինք այդ ուժը, այդ պատճառով ալ ազգային սնապարծութիւնը թերութիւն մը չէ մեզի համար, այլ առաքելութիւն։ Մօտ չորս միլիառ մարդեր կ'ապրին մեր այս մոլորակին վրայ, մենք չենք տեսներ զանոնք, բայց հոգիի աչքերով կը տեսնենք ու կ'զգանք հինգ ցամաքամասերուն վրայ ապրող մեր հինգուկէս միլիոննոց հօտը, որ կը կռուի ժամանակի ու տարածութեան դէմ, չարունակելու իր գոյութիւնը։

Հայը դումարում չէ, այլ քաղմապատկութիւն։ Տառապանքը, վիշտը, հալածանքը, մահտարաժամը չեն կրցած ընկճել մեզ, որովհետեւ մեր գլխաւոր մտահոգութիւնն է եղած ապրիլ, տեւիլ, չինեյլ, սերմանել, կառուցանել և ստեղծել։ Հայը ապրած է, կ'ապրի և պիտի չարունակէ ապրիլ, որովհետեւ ապրելու պատգամը դուրսէն չէ ստացած, այլ իր մէջ ունի զայն, իբրև սրբազան ժառանգութիւն իր գոյութիւնը։

Ազգային արժէքներուն հաւատարիմ մնալ, անոնց դիտակցութիւնը ունենալ և մշակուածը հանրացնել, տարբեր աշխատանքներ են։ Մտածումի, զգացումի և կամեցողութեան ինքնուրոյն այդ կերպերը կը կարօտին հայ դիտունի, դրադէտի, ար-

ուեստագէտի և քաղաքագէտի գործունէութեան, կարենալ՝ տուեալ ժամանակի մէջ, որ մեր օրերու կեանքն է, ստեղծելու ոգին որ մերը ըլլայ:

Հայ գաղթաշարհը իր ֆիզիքական տարանջատումներուն պատկերով կը ներկայանայ նաև կրթական, կրօնական և ընկերային մարզերու մէջ: Սփիւռքի սերունդին կը պակսի այսօր այս բոլորը՝ ոգևորող և նպատակաւորող աշխարհահայեացքը: Կուսակցութիւնները, յարանուանութիւնները, անհատապաշտ ձգտումները, և անոնց իրարու նկատմամբ ունեցած անդիջող ոգին դեր մը ունին անշուշտ, բայց ամբողջական ստեղծիչը չեն անոր:

Հայ ընտանիքը, օրինակի համար, որ մեր կեանքի ամէնէն մաքուր և նուիրական հաստատութիւններէն մին նկատուած է միշտ, այսօր մեծաւ մասամբ չունի իր հին օրերու նուիրական և անխորտակելի միութիւնը: Որո՞ւն համար գաղտնիք է այսօր գարշ կենցաղի, սրբապիղծ դժուրեւերու, լպիրշ մծղնէութեանց և ապօրէն կենակցութեանց ընդվզեցնող այն տեսարանները, որոնք կը պարզուին շարունակ, ամէնէն մեծաշուք ապարանքներէն սկսեալ մինչև ամէնէն խոնարհ յարկերու ներքև: Ընտանիքը կազմալուծող խռչող ազդակներն են նաև օտար կրթութիւնը, օտար ամուսնութիւնները, օտար բարքերը, որոնց հետ դիւրին հաշտուելու դժարարանքները տակաւ կը զօրանան մեր մէջ:

Էջեր պէտք են սեւեռելու համար այս քայքայումին մեծ գիծերը՝ Հայ ընտանիքի յղացքէն ներս. ցաւը հոն է որ այս աղճատումը, քանդումը եթէ երբեք կը մնան ենթակայ անխուսափելի ազդակներու, մեր դերը, մեր սեփական անփութութիւնը նուազ չեն այս արդիւնքին մէջ: Ընտանեկան սրբութեան այս աղօտումը՝ սկիզբ առած տարագրութեան դժոխքէն, ատեն չէ ունեցած սրբաբերիւ զօրաւոր հակազդեցութեամբ մը: Սփիւռքը տկարացուցած է իր կարգին այն զօրաւոր տրամադրութիւնները որով դիմաւորած էինք թշնամիին ծրագիրները, և մեր կրցած զէնքերով պաշտպանած մեր ընտանիքը: Այսօր այդ հերոսներուն զաւակները հեշտանքով կը գիմեն օտար յարկերու, և հոս է ողբերգութիւնը:

Այս մատնանշուած միջոցներէն առաջինը և աւագագոյնն է Հայ Եկեղեցին, մանաւանդ Սփիւռքի ներկայ անհայրենիք և անպետական վիճակին մէջ, երբ օր աւուր աւելի կը տեսնենք թէ ամէն երկրի մէջ քաղաքական հայեացքը ի՞նչ ուղղութիւն կ'ստանայ փոքրամասնութեանց ինքնութեան հարցին նկատմամբ: Մեզմէ շատ քիչեր կ'ուզեն ըմբռնել Հայ Եկեղեցին իբրև օգտագործելի մեծագոյն ուժը մեր այս օրերու կեանքին: Ըստ ոմանց, և քիչ չէ թիւը անոնց, Հայ Եկեղեցին մեծ դեր է կատարած մեր անցեալին մէջ, մանաւանդ այն դժուրակ շրջաններուն, երբ ազգային պետականութիւնը դադարած էր գոյութենէ, և շնորհիւ Եկեղեցիին, ըստեղծուեցաւ հարուստ ազգային մշակոյթ, իր մէջ խտացնելով հայկական ստեղծագործութեան լաւագոյն արդիւնքները: Ըստ ու-

բիշնիրու, Եկեղեցին ազգայնութեան կրօնական արտայայտութիւնն է:

Եկեղեցիին անցեալի մէջ ունեցած այս դերը նոյնքան աւելի ի գորու է և այսօր: Արդար պէտք է ըլլալ խոստովանելու թէ միայն հեռաւոր անցեալին մէջ չէ որ Եկեղեցին կատարեց այս դերը: Հայութիւնը, 1840ին և 1860ին իր վերածնութիւնը թէ՛ Կովկասի և թէ՛ Տաճկաստանի մէջ անոր հովանիին տակ երկնեց: Թիֆլիսի ներսէսեանէն և Էջմիածնի ձեմարանէն մինչև Վարազն ու Արմաշը, մինչև Կ. Պոլսոյ Կեդրոնականը և Պէրպէրեանը, որոնց մէջ թրծուեցան վերջին դարու Հայ կեանքի մեծ արժէքները, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մտածումն ու սէրն էր որ ոգևորեց սիրտերն ու միտքերը, ազգային կեանքը մշտնջենաւորելու համար: Այսօրուան մեր կեանքը Սփիւռքի մէջ մանաւանդ, տարբեր չէ անցեալէն. այսօր նորէն մեր ժողովուրդը կ'ապրի իր մռայլ ու դժոյհակ օրերը, անհայրենիք և անպետական վիճակով, և միայն Եկեղեցւոյ գաղափարին մէջ և հովանիին տակ կրնայ կուտանուիլ արմատախիլ ըլլալու վտանգին հասած մեր կեանքը: Կ'ակնարկենք հոգեկան այն հանդիսութեան ուր իրար կը գտնեն Հայութեան բազմատեսակ արժէքները զնահատման նոյն չափանիշով, անկախաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն: Հարիւր տարիներէ ի վեր, յանուն նոր՝ բայց մեզի օտար հանգանակներու խօսող մարգարէները սարսեցին, քանդելու աստիճան, մեր գոյութեան մէջ այս դարաւոր հանդիսութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը՝ որ կուտանը կարենար ըլլալ մեր ժողովուրդի ինքնութեան: Հայ Եկեղեցիի գործն է նորէն, ինչպէս անցեալի մէջ՝ նոյնպէս և այս օրերուն, ստեղծել այս միութիւնը. այսինքն վերահաստատել ինքզինքը իր երբեմնի առաքելութեան և դերին մէջ: Ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, ասոնք անչուշտ ազգապահպանման միջոցներ են Սփիւռքի մէջ, բայց անոնցմէ վեր, և թող ներուի մեզի ըսել, միակը՝ Եկեղեցին է: Կ'ըսենք ասիկա ոչ թէ յանուն նախընտրութեան մը, այլ այն խորունկ հաւատքով թէ թուումի անցած ազգակները աւելի կամ նըսազ չափով կը մնան ենթակայ աղաւաղման, նոյնիսկ նուաղման:

Լեզուն՝ որ մեր գոյութեան ոգեղէն անօթներէն մին էր դեռ երէկ, այսօր աւելի քան տժգոյն ազգակ մըն է: Գաղթաշխարհի Հայութիւնը իր բոլոր հատուածներով առաւել կամ նուազ չափերով հարկադրուած է իր բնական երկրին և ժողովուրդին լեզուն իւրացնելու, նոյնիսկ ի հնճուկս իրենին, կարելի ապահովութեամբ մղել կարենալու համար առօրեայ հացին կոշիւ: Օտար կրթութեամբ պայմանաւոր է շատ մը երկիրներու մէջ այս հացին գինը եղող մեր կեանքը, և մենք ստիպուած ենք հաշտուիլ այս իրողութեան հետ, հակառակ մեր լեզուի ու մշակոյթի նկատմամբ մեր ունեցած պաշտումին և գուրգուրանքին:

Մեր դպրոցը կը բաժնէ նոյն ճակատագիրը: Տնտեսական

ազդակներէն աւելի, և ուշադրութենէն և ճիշդերէն վեր գործօններ կը միջամտեն, հարկադրելով մեզի անախորժ պայմաններ՝ որոնց բարւոքումը մեծ չափով վեր կը մնայ մեր հասողութենէն:

Եզրակացութեան մը գալու պէտք չկայ, բսելու համար թէ վերոյիշեալ ազդակները՝ ընտանիք, լեզու, դպրոց, հակառակ իրենցմէ սպասելի կարեւոր տատարին, չեն կրնար ու պիտի չկրնան ըլլալ մեր գոյութեան զօրաւոր կռուանները, որքան ատեն որ կը շարունակուի մեր կեանքը օտար միջավայրերու և ազդեցութիւններու ենթակայ: Մենք այսօր ստիպուած ենք իր լեզուին, կրօնքին և ազգին հետ իր արիւնը յօժարակամ զոհարերող մարդու զաւկին մէջ առնուազն իր հայրը յիշեցնելու համար օտար լեզուով թերթեր խմբագրել: Մեր երբեմնի այս պաշտպան սուրբերը մեզի չեն օգներ: Ասոնցմէ միայն Եկեղեցին է որ տակաւին ենթակայ չէ եղած այլայլման և ազդեցութիւններու, որ վերոյիշեալներու ճակատագիրը եղաւ, մանաւանդ մեծ աղէտէն վերջ:

Հայ Եկեղեցին՝ այդ փառաւոր աւանդարանը, ժամանակի ամբողջ ճնշումին անաղարտ մնաց, և այս՝ անոր համար մանաւանդ, վասնզի իբրեւ տապանակ մեր կրօնա-ազգային իտէալին, ամէնէն անխոցելի մասն է մեր ժողովուրդի հոգեկան ու բարոյական զօրոյթին, դարերու ճնշումով և արիւնով իտացած ազամանդը, որ դիւրին չի փչրուիր: Իր պահպանողական ոգին և սրբազան աւանդութիւնը, շինուած դարձեալ իր պատմութեան մեծ ռազմավայրին մէջ, դիւրութեամբ ենթակայ չեն կրնար ըլլալ ժամանակի ազդեցութիւններուն: Մաքառման դաշտին մէջ կռանուած այս ինքնուրոյնութիւնը դիւրին չայլայլիր նոր գաղափարներու և ազդեցութիւններու փչումներէն:

Ե.

